

Irodalom és politika. Irodalomból politika - és mégis: döntő irodalmi kérdés. Innen tárgyalásmód.

1. Lenin Tolsztojról: "Eddig nem volt paraszt". Megfelelő megszorítással: népiesek. ~~Marxista~~ Megszorítás:

~~az~~ a. paraszt - paraszt szemével nézve, paraszt nem mint objektuma /esetleg kiváló realizmus objektuma/, hanem szubjektuma a költészetnek.

b. Lenin más helyen: Tolsztoj mint a parasztforradalom tükré - tehát erényeivel és gyengeségeivel. Itt percre megállni. Nem fölényeskedés, absztrakt racionalista kritikáról van szó. Nagy történelmi mozgalmakhoz, osztályok, népek ébredésének gyengeségek hozzátartoznak. Ha az alvó óriás álmában, vagy felébredés^{elér} esetén mozdulatokkal nyújtózik - felületesség a tisztán esztétikai kritika. Másrészt: gyengeség idealizálása: nátramosztítás. Veszélyes úgy politikai mint kulturális szempontból. Marxisták a népiesekről: a gyengeségek történelmi elismerése összekötve a kísérlettel javítani, előrevinni. (Veres Péter: "A valódimarxista szocialisták pedig különállnak, s nem annyira harcolnak ellenünk, mint inkább elégedetlenek velünk, mert radikálisabb és következetesebb állásfoglalást követelnek tőlünk a dolgozó osztályok ténylegesen osztályharcos mozgalmával mellett... Megvallom, engemet és még néhányunkat csak ennek a csoportnak a véleménye érdekel...")

c. Ez a hatalmas kitágítása a magyar irodalomnak, bár döntő lépés a megújulás felé - csak lépés feléje: nem szünteti meg a magyar irodalom / 67 óta fennálló /kettéválását, sőt ^{időlegesen} elmélyíti: másként, élesebben mint régen látható városi és falusi /most már paraszti/ irodalom ellenéte. Ennek főoka: a városi /"urbánus"/ irodalom megnemértő türelmetlensége a hibákkal és gyengeségekkel /sőt nem egyszer: az erényekkel/ szemben, de az is hogy a népiesek sem képesek fővonalukban azt az egyetemes nemzeti jelleget elérni, amelyet még Ady ^{hisz a Barabás-féltől} reprezentált. Legjobb műveik idetartoznak, de - azt lehetne mondani - utólag, irodalomtörténeti jelentőségükkel. A mozgalom - az említett gyengeségek miatt - mélyíti a szakadékot, reális okokat is ad az ellentétek kiélesedésére. MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Mindenek/ellenére: ez a legnagyobb jelentőségű irodalmi eseménye az ellenforradalmi korszakban. Ez ad új fiziognómiát a magyar irodalomnak.

1)

2. Kezdet: Szabó Dezső. Szkolásztikus kérdés: mennyiben népies.
Szoros értelemben, nem. Mert az igazi mozgalom a forradalmak és az ellenforradalom csatlódásainak terméke. Sz.D. pedig csak úgy mint a nagyon más Móricz Zsigmond még a háboru előtti időből a Nyugat irodalmi forradalmából nő ki. Sőt: Móricz művészi iránya hasonlíthatatlanul közelebb. Ezért lehet erős kölcsönhatás. Utolsó korszaka kétségkívül a népies mozgalomba fut bele /Rózsa Sándor./ Egészen más SzD. helyzete. Művészi kifejezőmódja, mely igen közel áll az első világháboru és az azt követő évek expresszionizmusához, elvont alakrajzolása stb. pont ellentéte a népi irodalom főirányainak. Ez a művészi /és az azt meghatározó társadalmi és világnézeti/ magatartás az oka, hogy őt nem termékenyítette meg a népies mozgalom. Megmaradt magányos főlénynek /ellentétben Móricz Zsigmonddal/. És mégis alig van író, akinek olyan mély hatása lett volna a népi irodalom - főleg ideológiai - fejlődésére, mint neki. Még pedig jóban és rosszban, sőt inkább rosszban mint jóban.

Ezért ezt az összefüggést itt röviden érinteni kell. Különösen, mert az alapvető kérdés: a parasztsors tükrözésének problematikája az új értelmiség gondolat- és érzésvilágában nála ritka élességgel látható - éppen azért, mert az ő kapcsolata a parasztsággal sokkal elvontabb, sokkal inkább csak vágy, haj, csak követelés, mint a későbbi - részben - magából a parasztságból származott írónál.

MTA FIL. INT.
Lukács Archív

"Népért siró busz bocskors nemes" -nek mondja magát Ady. Nemcsak magasabb és átfogóbb univerzalitása miatt, tisztább nála ez a problematika - hanem a lírikusság miatt is. A líra ugyanis megengedi, sőt megköveteli, hogy éppen ezek a - nagyon problematikus - helyzetek, érzések, gondolatok kifejezésre jussanak - és ha szubjektive őszinték, ha becsületesen feltárják a problematikus helyzetet, ha komolyan hangot adnak a belőle kinövő tépettségnek, esetleg tanácstalanságnak - mint líra - teljesítették hivatásukat, művészileg tökéletesek lehetnek. Ha azonban va-

lamely így adódó konfliktus tragédiává mályul, vagy epikává szélesedik, akkor nem elég a helyzet belső dialektikájának még oly mély átélése, akkor a konfliktus objektív mozgató ereinek általánosítása, emberi cselekvésekbe és szenvedélyekbe való helyes transzpozíciója, a társadalmi valóság lényegének, lényeges fejlődési útjának helyes költői felismerése szükséges. Ezért nem véletlen, hogy a népi irodalom legőszintébb, művészileg legkevésbé problematikus megnyilvánulásai ilyen lírai formát vesznek fel. Itt persze Illyés Gyulát kell idézni. Néhány verse egyszerre világítja meg a kérdésnek úgy művészi mint társadalmi oldalát.

a. Hajóutazás leírása. Látja a fűtőket. "Megszokták már" /szólt könnyedén mellettem valaki", itt indul meg a versbe foglalt konfliktus. Nem használ a csend, a természet szépsége, a felületes vigasz. Apja képe.

"- Bolond vagy - sziszegtem magamban .

- Áruló! az vagy, semmi más! -

csattan egy másik hang szivemben

s tagolta egyre rá a dobogást.

- Áruló! Hazug! Nyomorult vagy!

Lapuló bérenc!...- Ha megint

Alulx kerülnél, a fűtőkhöz:

Megszoknád azt a fojtást, azt a kint?...

R.....

Néztem kapkodva a vizet, a

futó tájat, mintha velem

már nem is ez a hajó futna,

hanem a dobogó történelem.

Mintha dühöngve, hányingerlőn

az rázna, könyörtelenül

tagolva a szót: nem feledhetsz,

nem menekülhetsz, - bárhová kerülj!"

b. Másik vers: észreveszi, hogy hangsulya, szava egészen apjáé.

"Ki szól?" mered felé a kérdés:

"... Van helyem, szavam sok helyen.

Szmokingban, márványkandallóhoz

dőlve vitázom.)

Hirtelen:

mit szólna mostan ő szavamhoz

- vág belém - s e finom kör ahhoz,

ha egyszerre az ő szavát,

a vén csalédét hallanák?"

Mindakét szép vers helyzetexponálás - nemis vár választ. Választ csak az egész népi mozgalom akart adni, illetve minden epikai és drámai produktuma ^{elt} vol^{tt} köteles adni. De bármennyire érzik is ott ezt a problema-

tikát, azt hogy nem magától értetődő, hogy az osztály ideológusa nem önmagát, nem szubjektív vágyódásait, nem az elszakadt értelmiség belső kérdéseit fejezi ki, hanem igazán a népnek, a parasztságnak ad hangot, legjobb műveiben is csak a kérdésig /a lírai helyzetig/ ^{tud} ~~így~~ eljutni. Inkább azt ábrázolja, hogyan ^{egyáltalán megéleli} ~~hangja~~, mint annak egészen konkrét tartalmait. Így a "Puszták népe" és a "Magyarok" önéletrajzi részei; így Darvas "Szakadék" ^(a konfliktus) drámája stb.

SzD. ereje és gyengesége egyszerre, hogy itt /a maga számára/ nem lát problémát. Az ő Bőjthe Jánosa /Elsodort falu/: "Néha úgy érzem, hogy a falum gerince és izma vagyok s csak ki kell nyújtóznom egy merész nagyot és nem lesz éhes táj, nyomoruságos család és vézna test. Az ő életük az én morálom." Persze, ha a vlóságos regényábrázolást - nem Szabó Dezső vágyképét - nézzük, ebből az egységből alig látható valami. Csak a parasztlányai között házasság, az is egészen elvontan, mint valóság, programmá erőszakolt vágylira: "A - A Barabás Máriát. A parasztba építem magam, mint egy bevehetetlen várba. Mert a parasztban van a magyarság, az egyetlen menedék, az egyetlen jövő."

Mégis: hogy Sz.D. itt látja az egyedüli kiutat - történelmi tett a magyar irodalom fejlődésében - sőt tulmutat az irodalmon. Ady a 67-es kompromisszum felmondását jelentette. Robbantotta annak a szűk korlátok^k közzé szabott reformmunkának kereteit is, amelyet a Nyugat irodalmi forradalma elérni akart: a városi polgári irodalomnak létjogosultságát a hivatalos, dszentri és dszentri-utánczó irodalomé mellett. Ady a jövő forradalom viharadara volt. Sz.D. ^{arabon} ~~(megszűkíti)~~ s elgörbíti a problémát. Élesen rávilágít azokra a tényezőkre, amelyek a 18-19-es forradalmi megmozdulásokat gyökértelenné tették a magyar népben és így végső fokon bukásukhoz vezettek. Első helyen: a parasztság elhanyagolásának^{ra}, igazi követeléseinek~~nek~~ nem-ismeretére. Másodszorban, de nem mellékesen, a magyar értelmiség állásfoglalására a magyar valóság problematikájához.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Sz.D. felismeri, hogy nincs igazi magyar polgárság. Felismeri, hogy ez 67 következménye. Felismeri, hogy az a hivatalos magyar kultúra, amely 67 ~~kk~~ talaján nőtt, se nem kultúra, se nem magyar, se nem nemzeti.

Innen a parasztságba való menekülés. Ez a felismerés szembeállítja őt minden uralkodó irányzattal: Tiszától a forradalmakon keresztül Bethlenig és Gömbösig. Innen éles szembefordulása a 67 utáni magyar irodalommal: baloldalival és jobboldalival egyaránt. Érdem: úgy Molnár mint Herczeg kritikája. De ez a küzdelem nála összeszűkül: Ady Dózsa unokája volt - minden forradalmi, minden haladó, megújító irány szövetségese. Sz.D., bár látja a társadalmi megújulás szükségességét, ezt összeűkíti egy igen zavaros magyar faji megújulás kérdésévé: nála elsősorban már nem a magyar dolgozók felszabadulásáról van szó, a hűbéri nagytőkés iga alól, hanem a magyarok szabadságharcáról a zsidók, a szlávok, a németek ellen. Ezért Ady szövetsége a haladókkal: zsidó szövetség. (Fehregyőrtől)

Ennek az elszűkítésnek megvannak a maga objektív okai: a magyar fejlődés beteg oldalai, melyek nem engedték meg, hogy a munkásságból és a parasztságból a magyar kultúrát továbbképző új értelemiség fejlődjön ki. De azáltal, hogy Sz.D. az okozatot összetévesztette az okkal, hogy az okozat ellen harcolt elsősorban, nemcsak politikailag vált - ideiglenesen - az ellenforradalom szövetségesevé, hanem olyan ideológiát termelt ki, amely - paraszti célkitűzései ellenére - legmélyebb gyökereiben a dekadenciával, a reakcióval szakadatlan érintkezésbe került. Sz.D. elszűkített kérdésfeltevése odasodorta, a "történelmi osztályok", sőt a kapitalista polgárság felbomló ideológiájának közvetlen szomszédságába, mély hatása alá. A kapitalista kultúra ellenmondásainak igaz átérzése, a kapitalista kultúra embertelen vonásainak izzó gyűlölete, sőt egyes jelenségeknek még oly találó kritikája egy európai gondolkodót sem mentesített reakciós tendenciáktól, ha ezekkel a negatív felismerésekkel karöltve nem ismerte fel a haladás, a felszabadítás következetes útját. Ahogy az olyan romantikus antikapitalisták mint Sorel eltévelyedtek, úgy a romantikus antikapitalista Sz.D. is.

A helyes felismerés előfeltétele a. az objektív valóság tudomásul vétele és tisztelete. Sz.D. ezt elvileg tagadja. Neki mint az egész európai dekadenciának, a történelem merő szubjektivitás, lira: "történelmi szükség: hogy a történetírás-lirát az

idegen kizsákmányoló osztályok érdek-lirájából a magyarság nagy tömegei legmélyebb életérdekeinek lirájává tegyük." Tehát: nem az igazságot állítja szembe a hazugsággal, hanem az egyik lirát a másiknak.

b. felismerése az emberiség felszabadulása útjának, a haladás /ennek lapos, hazug jellege Európában és Magyarországon/. De Sz.D. itt: nem új igazság ^{ot állít} a régi hazugság ellen, hanem a pesszimizmus liráját az optimizmus alacsonyrendű lirája ellen, az irracionális lírája a lapos racionalizmus lirája ellen. "Meglátjuk: a halál folytonos ébersége előtt, a kozmikus erők embertelen rohamában, az embertömegek irracionális kavargásában örület a tevés és vevés, a csók és a csalás, a védelem és a gyűlölet. Örület minden akarát, maga az egész emberi akarát, örület minden cél, maga az emberi cél. (Olyan örület, mintha elragadva a Niagara haragjától a már oda-tördelve a halálos sziklákhoz, azon gondolkodnánk, hogy a föld vak kémia-jában Kossuth-szakállal vagy angolokra borotváltan rothadjam vissza a világzárporba)." És - itt látszik a világnézeti összefüggés a reakcióval - a nagy németgyűlölő Sz.D., aki ki is állott a német befolyás ellen, szinte szószerint a német fasizmus "világnézeti" álláspontjára helyezkedett: "Az én világlátásom minden gyökerében egész lényegében tragikus. Pessimista: de ez a pesszimizmus derült és heroikus."

c. ez a világnézeti beállítottság adja azután az összes konkrét helytelen perspektivákat, például a fasizmus helytelen értékelését, mint a francia forradalom igazi folytatását. *(Kivonat a díszlet leírásából) 185. Faj-mű - bolos vanus*

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

2) 3. Azért kellett mindezt világosan előtérbe állítani, ~~mi~~ mert hatása általános és a népi irodalom olyan vezető ideológusában, mint Németh László igen sok pontban találkozunk. Csak a legfontosabbakat emebljük ki: a. haladás tagadása. ^{Magyarul 5/6} (Delbreu Károly)
b. reménytelen pesszimizmus: "Reménytelen a harcunk? A nagyság, mint maga az élet is, reménytelen s a reménytelenségben, a falhoz állított népek harcában van valami kétszer kettő fölötti remény. A történelem a tragikus életérzés csodája. Marthonnál a reménytelenség győzött."

c. Itt aztán egész világosan megnyilvánul fajelmélet és pesszimizmus összefüggése: "A faj a végső kétségbeesés bástyafoka, a lekasabolásra ~~itt~~

ítélt harcosok utolsó hátmegvetése. A faj a halál elleni összefogás."

Innen az egész magyar fejlődés mélységesen reménytelen áttekintése.

A Szárszói táborozásnál Nagy István helyesen mondja, hogy N.L. előadása "halálhangulatot" keltett: "Nem más ez, mint nemzeti öngyilkosságra való felhívás." Ha a magyar kulturális hanyatlás kezdetét - bármilyen zavarosan történt is egyes esetekben - 48 bukásától vagy 67-től datálták, lehetett perspektívát látni az új fellendülés felé. N.L. "mély magyar" - "hig magyar" elmélete nemcsak gyökerében helytelen, de perspektívátlan, perspektíva-romboló. Ha 1820/48 "elveszett a magyar a magyarban", ha Eötvös és Petőfi "hordaléktalajon nőttek, ha Petőfinek fogalma sincs a magyar mélységről - hol a remény a jövőbe? Mert, azt hiszem, senkise veheti komolyan, ~~xx~~ hogy az N.L.-féle "minőség forradalma", "kertország", "a kapások felkelése" révén létrejövő Dunaszövetség kiutak volnának. Csak azt érzi el vele, hogy a parasztmozgalmat a munkásságtól elválasztó "harmadik út" ideológiai alátámasztást nyer. És a kultúra területén, hogy a parasztmozgalmak ideológiájába és művészetébe mindenfelől beáramlik a nyugati dekadencia: Ortega y Gasset pesszimizmusa, nyegle tömeggyűlölete és arisztokratizmusa, anti-humanizmusa, Spengler és nyomukban az egész irodalmi formafelbonlás, ~~xxx~~ tartalmi rothadás.

Mind eme elméletek ellen - még ma is - ideológiai harc kell. De ez nem elég. Felmerül a kérdés, hogyan válik ez a vigasztalan, sötét, mélyen antidemokratikus, tömegellenes világkép nem elhanyagolható részévé annak a mozgalomnak, melynek hervadhatatlan érdeme, hogy megszólaltatta végre a magyar parasztságot, hogy hangot adott szenvedéseinek? Azt szokták erre felelni: Ne becsüljük túl N.L. jelentőségét. ~~Ö~~egyedül járt, nem képviseli a ^{valódi} népies ideológiát. Ez az egészset illetőleg igaz is. De képviseli annak egy nem jelentéktelen arányát, irányzatát. Nem tudom lehet-e ^{valódi} íróról vagy publicistáról ^{habarovatku állítani} mondani, hogy N.L. tanítványa vagy követője ~~volna~~ volna; de viszont nem sokat lehetne megnevezni, aki ~~volna~~ ^{volna} el lehetne mondani, hogy érintetlen marad ^{volna} ezektől az irányzatoktól. Ezért nem lehet kitérni e kérdés elől.

dekadens ideológia és a - különben sokban eltérő - Sz.D.-N.L. elméletek rokonságából oksági összefüggést csinálni. Hogy Ortega és társai hatottak, tény. De a kérdés itt csak kezdődik: miért hatottak?

Ha most már a társadalmi gyökereket keressük: kétségtelenül ott van a parasztság objektív vigasztalan helyzete és - főként - apátiája, ~~re~~ reményvesztettsége. Aki elolvasta a falukutatók rendkívül gazdag és érdekes anyagát, lépten-nyomon találkozik ezzel a hangulattal: "És az író... népének utolsó erejével sikoltja: igen, egy új Dózsa, egy új sereggel. De hol van már a Dózsák kora és hol van a nép, mely halni kész? A szekták ugyan a forradalom előfutárjai, de jó urak, nem kell félni: többet nem lesz parasztforradalom Magyarországon." /Kovács Imre: A néma forradalom./ És azt lehetne mondani: ha az a társadalmi réteg, amelynek nevében ezek az ideológusok beszélnek, így viszonylik saját helyzetéhez - hogyan ne lennének pesszimisták ^{maguk} ezek az ideológusok? Ez az igazság egy része, de csak egy ~~rész~~ része. Minden nagy felszabadulási mozgalom kezdetén hasonló a helyzet. Persze, lényeges, hogy éppen a kezdetén; lényeges, de nem perdöntő, mert ilyen hangulatok nagy vereségek után máskor is voltak, ha talán nem is ilyen tartósak. És voltak anélkül, hogy a mozgalmi élitben pesszimizmust, irracionálizmust, haladásellenességet váltottak volna ki; legalább nem ilyen mértékben. Így a magyar parasztság tekintélyes részének forradalom utáni hangulata eleme ugyan e pesszimizmusnak, de csak eleme, nem döntő tényezője. /Nem is szólva a ^{pesszimizmus} konkrét, dekadens világnézeti formáktól, amelyek természetesen nem a parasztságból jönnek./ Ez másutt keresendő. Abban a rétegben, amelyből a népi írók származtak, vagy amelybe - íróvá válván - belefeyjlődtek. Ha ezzel - látszólag - a "középosztály", az "értelmiség" problémája áll előttünk; ne tévesszen meg. Ez a kérdés a maga mélyén mégis a magyar dolgozók, főleg a parasztság kérdése. Mert az osztályok fejlődése nem izolált. A társadalmi összfejlődés, az egész mozgása az ő mozgásuk; különleges kérdései: kiéleződésai az összkérdésnek. /Különösen áll ez az értelmiségre, mely szigorúan ökonómiai értelemben nem is önálló osztály./

társadalom felszámolni a hűbéri multat, hogyan tud és akar új magyar demokráciát teremteni? A parasztság csalódás-sorozata 48 óta egy évszázadon át csak egyik oldala az éremnek, amelynek másik oldala az értelmiség fent jelzett ideológiai bomlása. N.L. látja ezt a kérdést, amint nála gyakran tapasztalható, hogy valódi lényeges kérdéseket vet fel, csak válaszai ferdek és helytelenek. Látja a 67 utáni korszak súlyos problematikáját, a magyar közélet és szellemi élet fejlődési zavarait, felőrlődését, de azután megállapítja, "hogy az asszimilánsok csak beköltöztek az ürességbe". Mit jelent ez társadalmilag? Azt, hogy a magyar arisztokrácia és dzsentri, hogy fenntartsa 48 által kissé, a későbbi kapitalista fejlődés által alapjában megrendített pozícióit, hogy gazdasági és társadalmi feleslegessé válása parazitizmusa ellenére megővje vezető szerepét az állami és társadalmi életben: a.) hozzáköti Magyarország sorsát a Habsburg-monarchia és ezáltal Németország sorsához, ~~folytatódás~~ b.) megakadályozza a magyar parasztság szabad fejlődését, ~~folytatódás~~ c.) állandósítja a magyarság és a nemzetisgek viszonyának kiélesedését.

Ezt az alapsztrukturát, ennek végzetes fejlődését tükrözi a magyar értelmiség fejlődése. Ez teremti meg azt az "ürességet", ahová az asszimilánsok beköltöztek. És ez teremti meg végre azt az ideológiát, azt a magatartást, amely az asszimilánsokban kifejlődött. /Szerb Antal: dzsentroid./ Ez vonatkozik a befogadottakra; ^{ez határozta meg azokat} akik nem csak egy nemében a szellemi gettonak élnek, /De: Dóczy/ - az uralkodó társadalom porusaiban az uralkodó ideológia mellett. A forradalmak feltárták amit Ady régen tudott, az egész rendszer tarthatatlanságát. Sz.D. leleplezte az asszimiláció kulturális értéktelenségét. De hol az út a regeneráció felé? Objektív: a 48 után rosszul begombolt kabát kigombolása. Megcsinálni, amit 48 elmulasztott. Ez egy csapásra - ha nem is rögtöni hatállyal - megoldott volna minden asszimiláns kérdést. Már 48 /N.L. szerint is/: Damjanich, Leiningen, a 20,000 zsidó honvéd - Petőfiről nem is szólva - egészen másfajta "asszimilánsok" voltak, mint Molnár vagy Herczeg - mert máshoz asszimilálódtak.

MTA FIL. INT.
[Lukács Arch.]

A magyar intelligencia k - kétségkívül a parasztnozgalmal egyen-

geségeinek hatása alatt is - visszariadt a radikális átalakulástól. Egyrészt izolált helyzete vitte a dekadens ideológia felé, másrészt az - mint a plebejus Veres Péter is leírja önéletrajzában, az szkepszissel töltötte el őt. Miben kételkedtek? A magyar nép regenerálódási erejében. Most már, ha a Tisza Istvánok óvnak a "sötétbe ugrástól": egyenesen érthető osztályhelyzetükből. Ha azonban itt alakul ki ilyen félelem: ez a gyengeség abszolutizálódása, a gyengeség érzésének kultúrfilozófiává, magyarság-tudománnyá fajelméletté duszasztása. Igaza van N.L.-nek, ha a magyar kultúra útján tragikus esetek sorsait látja. Igaza van, ha itt Berzsenyitől és Katonától Keményen át Vajdáig tragédiákat lát. De nincs igaza - és mitológiát csinál a gyengeségből, a fejlődés eltorzult vonásaiból - ha "magyarabbnak" tesz meg azt, aki elbukott, aki "lemaradt". És egyenesen veszélyes, ha ez a mult-szemlélet a jövő útját van hivatva megvilágítani. Mert a ragaszkodás ehhez a multhoz azt jelenti: az ideológusok nem képesek /minden kritika, minden gyűlölet ellenére/ teljesen leszakadni a dszentri, a dszentroid Magyarországról - ennek összeomlásától féltik a magyarságot, a magyar kultúrát.

Minden forradalom - kulturforradalom is. És ha ~~igazságszerű~~ igazi társadalmi megújulás - minden tulzással együtt - sohasem veszélyezteti az igazi nemzeti kultúrát. Angol forradalom és Shakespeare-kor. Mit értett? Shakespeare valódi renaissance-át ^{ehhez} ^{is} hozták meg, akiket ez a forradalom tett uralkodóvá - bár néhány nemzedékkel később. A magyar kultúrát, Petőfi és Ady kulturájában nincs ok még ilyen fordulattól is féltetni. A tragikus esetek még a tragikusa eltévelyedettek is, csak más indokolásokkal fogják megtartani történelmi helyüket.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

De ez a félelem megvan; ^{is} társadalmi tény. És - most már gyökerei is látszanak. A kicsiny, gyenge, elszigetelt haladó vagy forradalmi elit - gyenge visszhanggal a parasztság oldaláról, körülvéve attól a dszentroid világtól, mely Hitlerig és Szálasiig mindenkihez asszimilálódott, aki elfogadta asszimilációját: innen csinált ideológiát a saját gyengeségeiből és a parasztságéiból. Innen esett áldozatul a

nyugati polgárság dekadens ideológiáinak; innen keresett utakat egy utópista reformizmus felé, hogy magát kívül és belül erősítse. /Népfőiskola stb./

Lenin: Tolsztoj: gyengeségek tükre.

3)

4. Minderről részletesen kellett beszélni, mert ez az ideológiai befolyás igen nagy volt. Nemcsak egyesek fasizálódásában - de /kevés kivétellel/ a mozgalom tekintélyes részében. Kardos László Szárszón helyesen kritizálta ezt a dekadens idealizmust: "Mikor azt kellett volna mondani: föld, azt hallottam, hogy: lélek és nevelés. Mikor: kenyér, bér, akkor meg: erkölcs és szellem." De mindennek~~xx~~ ellenére még sem ellentmondás: itt az első nagy lépés előre az utolsó negyed században - sőt lépés Adyn túl is /ha nem is Ady fölé, ha nem is a Sz.D., N.L. irányban./ Könnyű megmondani miért: mert Ady lírikus profeciája itt és csak itt fejlődött tovább a dolgozó magyar nép kezdődő konkrét önismertévé. A 48-előtti irodalom óta először - ha egyes izolált nagy íróktól eltekintünk - tükrözi a magyar irodalom a dolgozó nép igazi vágyait és szenvedéseit.

Falukutató-irodalomnak szokták nevezni a népies irodalom nagy részét. Az is, de ^{sokkal} több annál. Hogy a magyar falut "felkutatni" kellett, jele az eddigi fejlődés betegességének, de egyszersmind jele, hogy a gyógyulás megkezdődött. Gyógyulás kezdete a magyar nép részére: a hegeli kimondani azt, ami van alapján; gyógyulás a magyar irodalom részére, mert itt kezd komolyan mentesedni dekadens hatások, dekadens álproblémák, álelfinomodások fertőjétől. Erő és gyengeség itt ~~4~~incs külön. Az így létrejövő valóság/szomj, a bátor szembenézés a legkellémetlenebb igazságokkal nem egyszer komoly harc eredménye. Itt is Illyés Gyula fejezi ki ezt az érzést a legtökéletesebben:

"Ki annyit hazudtál, ne hazudozz többet
Ne tettesd, hogy árnyak, illatok követnek,
hősök hörgései, magas kísértések!
Nem követ és nem hi senki; a költészet
nem arra való, hogy elámítsd a népet,
vagy akár magadat. Egyszerű a világ;
amit két szemed lát, ép elég dolgot ad.
Ragyognak a tárgyak. Nyald meg a ceruzád."

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

De erő és gyengeség nemcsak így pszichológiailag és morálisan függenek össze, hanem világnézetiileg és művészileg is. Illyés verse egyszerre és tömören két dolgot fejez ki: elszánt elfordulást a tisztán "belső" élet álproblémáitól, és ugyanakkor követelését az egyszerű tények, a való élet tényeinek pontos feltárását, minden hozzátétel, minden szépítés nélkül, úgy ahogy vannak - tekintet nélkül vágyakra, kívánságokra, perspektívákra.

Ennek a magyar irodalomban nagy, korszakos jelentősége: a falu, a parasztság felfedezése: új világ, mely a szörnyű realitás erejével tömegesen rombolja szét az előítéleteket, fedez fel egészen új összefüggéseket, vet új fényt a magyar történet fontos szakaszaira. A parasztság általános fogalma semmivé porlad ebben a tény tény mellé, állító konkrétságban. Csak olyan könyvre kell gondolni mint a "Puszták népe", hogy lássuk: eddig semmit sem tudtunk a magyar nagybirtok cselédeiről: új világot tártak elénk, Amerikát fedeztünk fel a szomszédságunkban, saját hazánkban. *És ez még csak ma közvéleményünkön van állítva*

Nem lehet itt ezt a gazdag irodalmat még vázlatosan sem ismertetni csak a világnézet és a művészi módszer néhány fontos kérdését kell ~~kiem~~ kiemelni.

a.) a valóság felfedezésének és feltárásának, az új világ-
nak, mely egyuttal saját legmélyebb valóságunk, páthosza. Áthatja még a legszárazabb leírásokat, statisztikákat is. Sok tekintetben persze csak nyersanyag - úgy politikai következtetések, mint művészi alkotások számára. De különös, sajátos nyersanyag: mint azok a dalok és balladák, amelyekből egy új éposz van hivatva megszületni.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Va

b.) a valóságkeresés és feltárás aszkétikus dacossága. A valóság, az igazság csak azért is. Legyen igazság - pusztuljanak a legendák; jelenben és múltban, különösen érdekes például /s a jövő számára nagyon fontos/ a parasztság viszonya a 48-as forradalomhoz Darvasnál és Illyésnél, a parasztság különböző rétegeinek egymáshoz való viszonya az egész irodalomban, a felbomlási folyamat, a polgárosodás és a proletarizálódás vidékenként, sőt falvanként különböző alaku-

lásai stb. stb.

c.) aszketikus dacosság. Ennek másik oldala: gyengeség, empirizmus. Tények - és megmaradás a nyers, puszta tények felsorakoztatása mellett. Persze nem egyformán. Egyrészt Erdei, ^{folcs} ^{mellette} Darvas, Ortutay és mások: komoly kísérletek társadalmi magyarázatokra. Másrészt egyeseknél - nem egyszer Veres Péternél is - tények és hirtelen nem belőlük levont, nem belőlük kinövő, gyakran zavaros, misztikus következtetések. Módszertanilag a két ellentétes véglet összefügg. A "tényirodalom" is nemzetközi áramlat. /Neue Sachlichkeit/. Csak éppen a magyar népies irodalomban egészen sajátos formák között. Míg Németországban a naturalizmus rossz epigonizmusa jön ~~x~~ létre, melynek alapvető tendenciája egy bizonyos, a forradalmakban csalódott közönyösség, morális cinizmus, reménytelenség, perspektívatlanság. Előbbi fejtegetéseink rámutattak az érintkezési felületekre. De rámutatnak a különbségekre is. A csalódottságnak, a reménytelenségnek, még ott is, ahol betegesen tul-
teng, itt van tragikus páthosza; éppen azáltal, hogy a csalódottsági líra a legjobbaknál mindig a parasztság sorsának siratása ^{is} és nem, vagy leglább nem elsősorban ^{csak} a saját magányosságának, elszigeteltségének "intellektuális" fájdalma; éppen azáltal, hogy bár az ábrázolás tárgya és csak úgy mint a kortárs nyugati irodalmakban - megmarad empirisztikus "tény"-nek, de az objektív, a valóságra irányított kifejezés nem egyszerű leírása egy külső /sokszor véletlenül kiválasztódott / "tény"-nek, hanem magának a valóságnak, a paraszti életnek hangot-kapása, amiért is az objektum, a "tény" egyszersmind, sőt elsősorban szubjektum is.

d. Érintkezés a "Neue Sachlichkeit"-tel: Publicisztika és belletrisztika összefolyása. Míg azonban ott, még tehetséges íróknál is /Brecht/, ebből művészetellenes, művészietlen egyvelegek jönnek létre, itt különleges, sajátos műformák: /mint mondtuk/ széttört darabjai, töredékei egy keletkezőben lévő új éposznak: a magyar parasztság új életre ébredésének. E tekintetben ezek az átmeneti formák belletrisztika és publicisztika között közelebb állnak az orosz iro-

dalom "sötét" korszakához /a 80-as évek után/, mint a kortárs nyugatiakhoz /Szaltykov Scsedrin, Gleb Uszpenszkij, Korolenko/. Persze: csak közelebb. Mert az az infekció a dekadens pesszimizmustól és ezzel kapcsolatban a "tény"hez tapadó empirizmus az oroszoknál teljesen hiányzik. De még a távoli rokonság is megjelöli a népiesek különleges helyét a magyar irodalom történetében.

Az itt kiemelt különbség elsősorban nem esztétikai, hanem társadalmi. Az orosz irodalom "sötét" korszakára a munkások és parasztok felébredése, 1905 és 1917 époszi korszaka következett. A magyar parasztság nem maga ~~szabadította~~ szabadította fel magát, nem is a magyar munkásság segítségével. Szabadságot és földet a Vörös Hadsereg győzelmei hoztak - nem a magyar dolgozók saját ereje. A népies irodalom világnézeti és művészi problematikája ily módon pontos tükröződése ^{volt} a magyar parasztmozgalom valóságos gyengeségeinek.

4) 5. Hangsúlyoztuk, hogy a népies irodalom nagy részének félpublicisztikus fél-belletrisztikus jellege elsősorban társadalmi és csak másodsorban esztétikai okokra vezethető vissza; elsősorban társadalmi és csak másodsorban esztétikai okok határozzák meg ^{anti} miért emelkedik messze fölébe a kortárs német irányzatoknak és miért marad messze mögötte a bizonyos tekintetben - analóg orosz tendenciáknak. Ennek ellenére, sőt éppen ezért, mégis még egy pillantást kell vetnünk ez irodalomra esztétikai szempontból is.

Itt sem lehet a feladat áttekintést adni. Nézzünk egy olyan csúcsteljesítményt mint a "Puszták népe". Hogy mit jelent mint tényfeltárás, arról már beszéltünk. De ez az írás sokkal több annál: elszórva, a ténymegállapító, a társadalmi helyzeteket feltáró leírások között tartalmazza Illyés Gyula önéletrajzának megragadó darabjait. Nevezetesen szüleinek, nagyszüleinek vázlatos arcképeit, melyek még ebben a vázlatos, ebben a publicisztikai főcélj érdekében szándékosan töredékes formában mint egy hatalmas magyar paraszti legenda szétszórt darabjai hatnak. Vannak benne oldalak, amelyek olvasása Gorkij monumentális önéletrajzának emlékeit hívja fel - nemcsak a tematikus rokonság miatt,

hanem mert az alakok szuggesztív konturjaik/ és népi mélységét/ erről a szintvonalról szabad (csak) és kell megítélni. De itt megint két oldal: az anyag, a látás, az alak koncepció szintvonala mint összefüggő^{ut} - a művészi beteljesedés mint szétágazó irányzat. Közvetlen ok: a publicisztikai aszkézis. De emellett, emögött mélyebb motívumok, ahol a magyar realizmus ez új kezdődő virágkora ismét szoros összefüggést mutat a magyar parasztfel-
lődés erejével és gyengeségeivel.

a.) a perspektíva. Illyés: nem honnan jössz, hanem hová mész? Ez igaz. Különösen ha a "honnan" olyan mély és igaz mint Illyésnél, Veres Péternél,^{Ardeinél} (Darvasnál stb. Akkor világosan kiderül, milyen nyomasztó, az igazi gondolati és művészi magaslatokat eltorlaszoló az a világnézet, amelyet előbb elemeztünk, hogyan fokozza az a magyar paraszti lét tragikus, kiutat nem igen, igen nehezen mutató művészi ábrázolásának problematikáját. Mert nem véletlen, hogy Gorkij a 1905-ös forradalom tapasztalatai után, az orosz forradalmi mozgalom kezdődő új fellendülése idején írta önéletrajzát, hogy ebben az időben formált gyerekkora környezetéről /különösen nagyanyja alakjából/ új orosz népi legenda-alakot. ~~xxxx~~ Ez a perspektíva hiányzik - mint láttuk - úgy szubjektív, mint objektív okokból. Illyésnél, ezért lesz nála publicisztikába elszórt töredékek sora olyan anyagból mely azután sikolt, hogy igazi nagy realiztikus ábrázolást kapjon.

Ezzel fel van vetve az igazi, a nagy realizmus kérdése. És itt ismét látható a dekadenciát suroló, sőt abban elmerülő világnézetek kedvezőtlen jellege a realizmus számára. Ahol ezek a tendenciák nyíltan kibontakoznak, egyenesen szembe is helyezkednek a realizmussal. Kedvencét Ortegát kommentálva, N.L. így ír: "Nem a szellem érzékelt valóságát, hanem a világ megmért valóságát ábrázoltuk. Realisták voltunk, de ez a realizmus a legnagyobb realitás: a szellembeli meghazudtolása. A realizmus éppoly gyáva meghódolása a szellemnek a világ előtt, mint amilyen gyáva meghajlás volt az utilitarizmus a körülmények sötét istenségei előtt. A 20. század életkedve visszatalál a világból a szellemhez. Ahelyett hogy a dolgok térbeli valóságát ábrázolná, a szemléletet ábrázolja."

A "szellem" és a valóság ilyen ellenséges szembenállása a realizmus meg-
semmisítését jelenti és nem véletlen, hogy Ortega, Spengler stb. hatása
a modern anti-realizmus kultuszát váltotta ki nem egy a népiesek köréhez
tartozó íróknál. Egészen hatás nélkül kevesek mellett ment el ez az
áramlat.

b.) De ez mégsem a központi kérdés^{ha minit}, a nagy népi realizmus
kifejlődésének döntő akadálya^{+ kereszt}. Ahogy a külföldi dekadenciában a Gide,
Joyce stb. realizmus-ellenes elmélete és gyakorlata csak - persz öntudat-
lan - visszfénye annak, hogy a rothadó kapitalizmus életanyagából a rot-
nádási folyamat résztvevője nem alakíthat tiszta műalkotást, úgy - muta-
tis mutandis - a magyar társadalmi élet betegsége objektíve ~~ix~~^{mint} anyag,
szubjektíve mint ideológia ellenes^{szegül} az élet nagyvonalú és egységes
realisztikus ábrázolásának. Az empirisztikus "tény"-leírás részben kité-
rés ez elől a problematika elől, részben kompromisszum vele. Mindeneset-
re tisztában kell azzal lenni, hogy a realisztikus ábrázolás alapvető
kategóriái, ⁷például a cselekmény átfogó egysége epikában és drámában -
csak tükörképe a társadalomban valóságosan lejátszódó reális folyama-
toknak; hozzávéve persze, hogy ezeknek lényege csak bizonyos emelkedett
nézőpontokról válik láthatóvá. A fent objektíve és szubjektíve kimutatott
perspektívatlanság egyik első művészi következménye, hogy nem komponál-
ható az egész társadalom dinamikáját konkrét, egyéni és egyszerre tipikus
alakok konkrét, egyéni és tipikus sorsain keresztül megérzékelhető cse-
lekmény. Az ellenforradalmi fejlődés izolálta az osztályokat, különösen
a parasztságot, kizárta ^{élet} a közéletből, izolálta ezáltal az egyes embereket,
önmagukba kényszerítette őket - ^{lehet-e} ~~Lehet-e~~ az anyag eme hibáját művészileg
feloldani? Közvetlenül semmiesetre. Móricz Zsigmond, aki pályafutása
végén nyilván igen fájdalmasan érezte ezt a problémát, megpróbálta
Rózsa Sándor regényeiben a 48-as forradalom főkérdéseit, főalakjait
beleépíteni. Éppen mert M. ricz nagy művészi becsületességgel nem ismert
csalást, fogásokat: Kossuth, Jókai, Nyírá^á Pál stb. szerepe csak "betét"
marad - montage, ahogy ezt egy időben mondani szokták - nem a felső és
alsó világ szerves összefüggése és kölcsönhatása mint Walter Scott vagy

Tolsztoj szerencsésebb időkben létrejött történeti regényeiben.

c.) mondtuk: közvetlenül a művészi anyag e hibája nem oldható fel. Ámde "ugyanaz" az anyag igen különböző aspektusokat mutat aszerint, hogy milyen mértékig hatol beléje az író embert és társadalmat látó tekintete. A népies irodalom kettősségét világosan mutatja, hogy ugyanaz az N.L.. akit éppen azimént mint a dekadens antirealizmus hírnökét idéztem, nagyszerűen rámutat ennek a kérdésnek lényegére, még pedig éppen magyar irodalomtörténeti vonatkozásaiban: "Petőfi olyan korban nyílt ki, mikor a magyar királyfi békává átkozó varázsszó mintha megtörőben lett volna... Tartott volna tovább e 40-es évek hangulata, ne törték volna le a felnyújtott kezek, nem tömték volna be az ujjongásra nyílt száját, Petőfi fajisága lett volna az új megváltott fajiság: a békabőrét elhányt királyfi teste illata. Persze azóta visszaestünk az ősi letargiába. A diadalmas Toldi ~~kannexitázi~~ Bende vitézzé fáradt..."

A gonosz varázs megtörése: ez a nagy realizmus egyik legnagyobb művészi és ezen keresztül társadalmi hivatása. Mert ez a mélyen művészi kérdés sohasem csak művészi kérdés: a társadalmi fejlődés, a társadalmi fejlődés irányához való vonatkozás, a perspektíva kérdése az, amit N.L. oly szellemesen vázol Petőfinél és Aranyánál. Kiveszett-e a nagy realizmus eme varázshatása a jelenkorból? Nem. ^{Példán a Bankok sz. 9.} Csak a dekadens, a reakciós polgári világnézetből és irodalomból vészett ki. Éppen ez egyik alapten-
denciája az igazi, az igazán forradalmi munkáskulturának. Ez az alapja a Gorkij ~~sz~~ epikus művészetének, nem véletlen, hogy az érett Gorkij oly erélyesen hangsúlyozza az igazi nagy realista művészetnek a népben a folklórban gyökerezését. Talán még érdekesebb az a példa, amelyet Martin Andersen ~~Nexö~~ mondott el egyszer saját produkciójáról: Ibsen Peer Gyntje, Pontoppidan Hans im Glückje, az ő Pelléje ugyanannak a népmesének modern változata. ^{Wilhelm Heister} De számunkra itt egy a fontos: míg Pontoppidan kiváló regénye a dezillúzió magányosságának képét adja, Nexö /csakugy mint Gorkij/ a népet, a munkásságot - széles történelmi értelemben, csakugy mint annakidején Petőfi és Arany, - mint elvarázsolts királyf ábrázolja, aki a munkásmozgalom felszabadító erejéből

saját munkája erélye és hite segítségével szétöri a varázst és társadalomalakító emberre "királyfivá" lesz. Ez egyik központi alapfoglalta ~~xxxnagypolitikáirólxxxrealizmusánakxxxmarixazxxx~~ a munkáskulturának és mert az, egyik központi témája és kifejezőmódja a munkásmozgalom termelte nagystilű realizmusnak. És ez a tendencia nem idegen a mi kultúránk számára sem. Minden technikai és kulturális hiánya mellett: Nagy István.

Itt lemérhető: mit vesztett a népies mozgalom - irodalomilag is azáltal, hogy nem talált és nem keresett elég intenzíven kapcsolatot a munkáskulturához. /Persze kivételek: Erdei, stb./ Itt nem beszélünk politikáról, társadalom szemléletről, elég az irodalomra utalni: N.L. igen tehetséges regénye "Bűn" versus Nagy István.

Miért oly fontos és aktuális ez a kérdés? Mert a varázslat megtörtént. Aminek útját senkise látta előre: a történelem megcsinálta. A magyar paraszt földhöz jutott. De ezzel ^{megvalósult} ~~alig~~ ^{kezddött} a felszabadulási harc, amelyet a népi irodalom oly komolyan és lényegesen beharangozott. A parasztság igazi felszabadulása, s ezzel a magyar népi energiák ~~felix~~ ^{ma} ^{előrendő} felszínre kerülése, a dolgozó magyar nép kulturális egysége még csak ^{elő}ként áll előttünk, ~~minxix~~ mint jövő harcok tárgya - és alanya. Ha a népi irodalom az ellenforradalom éjszakájában ébresztő szózat volt, most amikor a felszabadulás kiépítése napikérdéssé vált, még nagyobb szerepet játszhat és kell hogy játszon. Csak vele együtt lehet megteremteni a magyar irodalom igazi egységét, az irodalom új fellendülését, vezető szerepét a demokratikus ideológia győzelmében és megszilárdulásában. A feltételek ~~objektive~~ és szubjektive megvannak, de persze csak mint lehetőségek, bár mint ^{on} nagy reális konkrét lehetőségek.

Ha itt az eddig fejlődésben a pozitív és negatív mérlegeltük, a jövő érdekében tettük: megmutatni az utat, mely konkrétan az irodalmi megújulás felé vezet: harcot a múlt terhes öröksége, a dekadens, reakciós ideológiai maradványok ellen a munkás- és parasztszövetség megteremtését, a kultúra minden területén, mint zálogát annak, hogy a jövő magyar irodalma - mint annakidején a magyar irodalom legnagyobb képviselői -

nem fogja többé ismerni falusi/ és városi, népi és "urbánus" irodalmak
hamis és káros kettősségét.

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.